

DOMONKOS LÁSZLÓ

SZÁZ ÉVE MÁR...

„Vége felé járó szabadságomnak utolsó vasárnapját kelle-
mesen töltöttem el. Délelőtt a vulkáni bányász-zászlóalj nagy
katonai szemlájén voltam jelen, ahol az újonnan fölszentelt
zászlót adták át a csapatnak. Díszfelvonulás. A bányászok
sokkal kedvezőbb benyomást tettek, mint bármely más harc-
téri népfelkelő-alakulat, amelyet eddig láttam (...) Délután
tenisz. Az utolsó parti azon a pályán, mely annak idején el-
sőnek létesült a Zsil völgyében. Dévai vendégeim voltak (...)
Gyönyörű nyárvégi éjszaka, de az ősz közeledése mégis érez-
hető volt már. Az ember nem örült az esti levegő hűvösségé-
nek, hanem inkább az éj balzsamos melegében gyönyörkö-
dött. Az érett gyümölcsnek, a mindenféle beteljesedés örö-
mének évszaka, amikor minden bokor szállást ad, amikor
nincs nélkülöző ember a világon, mert, az erdélyi köznépnek
szavajárása szerint, ilyenkor 'a szegény ember tartja a gazdag
ember jószágát a kezében'. (...) Tíz óra elmúlt. A társaság
hölgytagjai, kik a délutáni erős teniszpartitól ki voltak me-
rülve, lefeküdtek, (...) amidőn megszólalt a vulkáni banya-
üzem gőzkürtje.

Pilisi Lajos

Mit jelent ez? – kérdezte egyik barátom.

Tüzet jelez – volt flegmatikus válaszom. Kimentünk a
parkba, hogy a tüzet, vagy legalább annak a sötét éjjeli ég-
boltozaton lerajzolódó visszfényét lássuk. De sehol semmit
sem lehetett észrevenni. A vulkáni duda azonban szakadat-
lanul szólt. Csatlakoztak hozzá a petrozsényi, lupényi és ani-
nószai üzemek kürtjei, ami szemmel láthatóan idegesítette
dévai vendégeimet. Midőn visszamentünk a hallba, egyik
barátom azt indítványozta, hívjam fel a petrozsényi telefon-
központot. Talán az tud valami felvilágosítást adni.

De hová gondolsz, kedves barátom? – volt a válaszom. –
Hiszen Petrozsénynek nincs éjjeli szolgálata! Este hatkor
vége a telefonálásnak! Ma pedig, vasárnap, már délután
kettőkor abbahagyták. Barátom erre szó nélkül a készülékhez
lépett és csengetett. A kísérlet nem került semmibe. Legna-
gyobb meglepetésemre percig sem késett a válasz.

Miért szólnak a dudák? – kérdezte a barátom.

Mert kitört a román háború, az ellenség már átlépte a ha-
tárt. Meneküljön, ki amerre tud!”

A história fenegyereke, a legújabb kori erdélyi magyar
történelem utolsó akcióhőse, Maderspach Viktor számol
be így arról az augusztus 27-éről, a napról, melynek végén
– a hitszegés legújabb kori alakváltozataként – kilenc ol-
dalról 440 ezer katona zúdul rá Erdélyre. És a menekülés,
az irtózatos magyar exodus megkezdődik. És a harc is.
Egy 38 éves kalocsai születésű újságíró – megjárta már a
fiumei Nauticát és Somlay Artúrékkal színészként is ba-
rangolt eleget az országban – haditudósítóként máig ritka
precizitással és plaszticitással, filmszerű izgalmassággal
és jegyzetanyagokat megszegyenítő pontossággal számol
be mindarról, ami 1916 augusztusának vége és októberé-
nek közepe között történik. Mindaddig, míg egyetlen hódító
idegen katona is tapodja a magyarság Szentföldjét. Pilisi
Lajos könyve, *A megrohant és felszabadított Erdély* ott vég-
ződik – a Tömösi-szorosban, október 13-án, amikor az üteg-
parancsnok a zárótűz tombolása közepette telefonon je-
lenti: már egy talpalatnyi magyar földön sincs ellenség –,
ahol a napjainkig ívelő gyötrelmes magyar história újra-
írásának kezdődnie kell: a nyugodt erő, a higgadt, méltó-

Pilisi könyvének borítója

ságteljes önbizalom és a határozott cselekvőképesség start-köveinél. A nemzeti szellem és a nemzeti akarat megnyilvánulásainál, amely Maderspach Viktoréknak elszántságot adott, hogy szabadcsapatokkal küzdjenek a betolakodók ellen – és amely a Pilisi Lajos nevű nagyszerű krónikással leírta az alábbi sorokat: „Erdély ott kezdődik, ahol a honfoglalás”. Ahol a magyarság, tehetjük hozzá.

Az a bő hat hét, ami a betörés és az Erdély földjéről való teljes kiűzetés között eltelik: az első magyar-román háború szenvedéseinek, megpróbáltatásainak bemutatása, ahogyan a lektoráló, valamint előszó- és jegyzetíró Raffay Ernő hangsúlyozza. Elénk tárul mindaz, amiket az Erdélyre törő rablóhadak műveltek – és az is, mily változatos formákban valósította meg nem egy és nem két magyar állampolgárságú oláh (figyelem: nem csúfnév, hanem egy népnév archaikus formája!) a minősített hazaárulás bűnét az őseit nagyvonalúan befogadó Magyarországgal szemben... Nagybaczoni Nagy Vilmos szerint hét-nyolcszoros túlerőben levő – gátlástalanul raboló-fosztogató-pusztító,

mohó és végtelenül alattomos – ellenséget sikerül kiverni, és e tett hadászati jelentőségén messze túlmutat, amit Pilisi így ír le: „Székelyek állanak a szorosokban, szólottak bizakodva a brassaiak, és nem is csalódtak a bizakodásukban. A székely öklök időt birkóztak azoknak, akik útra kerekedtek, és azoknak is, akik számot vetettek a jövővel, és bevárták az ellenséget.” Egy, a közhangulatra vélhetően igencsak jellemző párbeszéd valahol Erdélyben, az Úr 1916-dik esztendejének nyárvégi napjaiból, az összeszorított öklök és a jövővel számot vetők összefüggéseiben: „- Adjon az Isten! - Hát, izé, gyűnnek az oláhok? - Olyanformán van. - Nohát csak gyűjjenek. Falut akkor már nemigen találnak itten, de minket itt találnak. - Idáig talán mégse jönnek. - Kár.” Életkép-villanás az ezeréves erdélyi magyar határokról: „egyetlen magyar katona se nézett maga mögé, csak előre. A románok szép, forró, hűségeken lépkedtek át a határon.”

Mindennek érzékeltetése legalább akkora erénye a kötetnek, mint a krónikási hűség és a megörökített sok-sok életszerű jelenet, megannyi hamisítatlan, költői szépségű vagy jól ismert utánozhatatlan humorú székely megnyilvánulás. A 60-80 kilométer mélységben megszállott Székelyföld, továbbá Brassó, Szeben, Fogaras és Hunyad vidékének felszabadításához ugyan kellett Mackensen és Falkenhayn német csapatai is, ám e vidékek magyar és - mai szemmel meglepően nagy számban - nemzethű román és szász lakosainak áldozatkészsége, önfeláldozása, sok esetben kifejezett hősiessége még inkább. Ha végigpillantunk az 1916-os koraórszi Erdély zaklatott napjainak történésein, Pilisi könyvéből két, megfontolásra igencsak érdemes tanulság ötlük a szemünkbe. Az egyik: a lakossági reakciók meglepő egyöntetűsége. A másik (amit más munkák szerzői, Raffay Ernőn kívül Fráter Olivér, Szádeczky Kardoss Lajos és Nagybaczoni Nagy Vilmos is szóvá tesznek): milyen elképesztően gyöngé, még saját jól felfogott érdekeik szemszögéből is milyen döbbenetesen elhanyagolt, színvonalaltalan volt minden lehetséges katonai követelmény és elemi harcászati igény szempontjából az akár gigantikusnak is nevezhető román haderő. Raffay jegyzi: a betörés előtt a 16-23. hadosztályok alig voltak kiképezve, s nem volt harctéri gyakorlatuk sem. „A román hadvezetés átgondolatlan, kapkodó és eredménytelen volt a hadjárat során (...) A román haderő meglehetősen lassan, napi 2-3 km-t megtéve haladt az ország belseje felé, mindössze két hét után pedig a támadásuk elakadt (...) A romániai szegény parasztkatonák, amikor látták, hogy az ő otthoni viszonyaiknál sokkal fejlettebb területekre, városokba és falvakba értek, nagyon sok, szinte minden te-

órákor szakadt vége, és a lakosság csak alig hajlott álomra, mikor megszólalt a bányaduda vészjelző bűgása. A bányakürt hat hosszút bűgott, és ebből mindenki megtudta, hogy nem tűz van, hanem háború. (Egy régebben kiadott parancs szerint, amit jól az emlékezetébe vésett mindenki.)

A vészjelre talpra kerekedett a tízezer lakosú bányatelep, az asszonyok jajveszékelve rohantak végig az utcákon, a férfiak fegyverre kaptak, gyülekeztek, a bányász zászlóalj rendbe állt és megindult a határ védelmére.

Ezalatt már erősen előre jutott a Vulkán-szoros körül rejtőző három román ezred. Az ezredek teljes tűzérségi felszerelésben nyomultak át a szoroson.

A bányász zászlóalj felvette az egyenlőtlen küzdelmet. Több feljegyeznivaló nincs erről az összecsapásról. A bányász zászlóaljat rokkant és alkalmatlan tartalékos tisztek vezették, a bányászkatonák és a rokkant tisztek feltartóztatták a három román ezredet, és utolsó emberig védelmezték a határt.

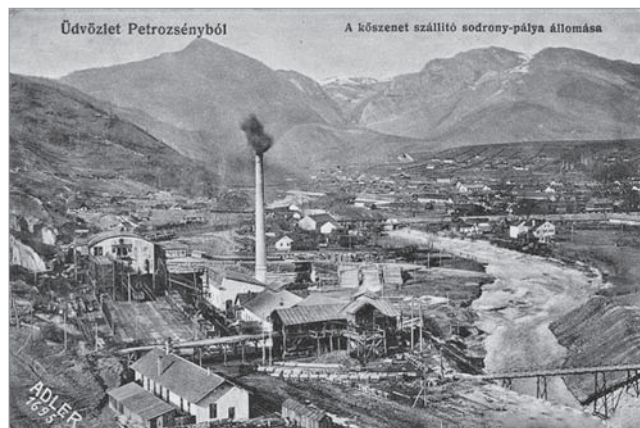
A Szurdok-szorosban már éjfélkor benn állottak a románok, és a szurdoki vámhivatal sűrű sortűz között menekült a livazsényi állomásra.

Éjfél után kettőkor robbant fel a Szurdok-szorosba vezető út, és ugyanakkor fejlődött fel a petrozsényi bányász zászlóalj is. És itt sincs semmi feljegyezni való. A petrozsényi fegyveres bányászok testén keresztül jutottak csak a szurdoki útra a románok.

A bányász zászlóaljak halálos hősiessége időt teremtett a futásra. A fegyvertelen nép mindenütt az állomásokra tódult, de az állomásfőnökök azt az értesítést kapták az aradi üzletvezetőségtől, hogy semmi tudomásuk sincs a hadüzenetről. Várni kellett. Reggel öt órákor érkezett az első parancs a Zsil-völgy kiürítésére, és hat órákor indult el az első menekültvonat. Az első vonat minden baj nélkül érkezett Petrozsényba, a második már sortűzetet kapott. Huszonöt percig tartó sortűzet. A Petrozsényba érkezett, agyonlövöldözött vonatnak ezerkétszáz poggyásztalan utasa, kilenc halottja és huszonnyolc sebesültje volt.

A vulkáni menekülők mind a telepen rekedtek, mert a román katonaság elvágta a livazsényi állomást. A tízezer menekülni akaróból csak négyezer jutott keresztül a hegyeken. Gyalog. A vulkáni menekülők mind jóra való bányászasszonyok voltak, valamennyien hét, nyolc gyermekkel. A szegényeket szaporában áldja a gondviselés. A menekülő asszonyok emberei és a gyerekek apjai a szoros körül állottak fegyverrel a kezükben.

Vulkán vasárnap délután két órákor esett az ellenség kezére. A bányatelep értéke ötvenmillió, a marhaállomány gazdag volt, ezenkívül hatezer emberre felhalmozott élelmiszerkészlet feküdt a telepen.

A kőszén szállító sodrony-pálya állomása Petrozsényban

Petrozsényban a hadüzenet előtt pár nappal járt a hadtestparancsnok, és harminc tiszt volt a kíséretében. Ebben az időben három ágyú is érkezett Petrozsényba. A három ágyút nem vitték ki a határra, hanem közszemlére állították Petrozsény piacterén.

Petrozsényt hosszú napokig nem merték megközelíteni a románok, és ez a félelem könnyítette meg a város kiürítését. Az utolsó menekültvonat augusztus 30-án este hagyta el a várost. Az utolsó utazását fedezte Tassy-Betz Géza petrozsényi határrendőr-kapitány. A menekülővonat eltávazása után a levegőbe repült a Zsilen át vezető vasúti híd, és Petrozsény sorsára marad.

...A szeptember tizedikén megindított erőteljes támadás egykettőre visszasöpörte a Petrozsényba özönlött román csapatokat a szorosokba és azokon túlra, román területre. Petrozsény felszabadult, és a bányaigazgatóságához érkezett jelentések szerint nagyon kevés kárt szenvedett. Így mondják hivatalosan. És amit nem mondanak, az a hátramaradt lakosság kára és szenvedése. Azt semmiféle rubrika se jegyezte fel. Íme: Maderspach Viktor lakásán két keresztre feszített katonát ravataloztak fel a szabadítók; Szűsz sváb gazdát, aki vagyonát védelmezte, agyoncsapták; ház alig égett le négy-öt, de kifosztatlan egyetlenegy se maradt, az asszonytiszteességet csak román szóval lehetett megvédelmezni.

Petrozsény eleste után nyomban megérkezett oda Puscaruiu bukaresti bányaigazgató, aki a nagybári győzedelmes ütközet után alsóruhában futott ki a városból.

Maderspach Viktor, a szép emlékezetű Maderspach nagyaszony fia, szabadcsapatot alakított, és tüzes vesszeje lett a románoknak Petrozsény környékén.

Petrozsény elvesztésébe sehogy se tudott belenyugodni a román hadvezetés, és szakadatlan erőket szórt a határra, hogy megfordítsa az öt hét alatt teljesen eltaljánosodott hadiszerecséjét.”